

Korai monasztikus aggiornamento: Az atyák második regulája

Baán Izsák OSB

A nyugati szerzetesség történetének korai időszakában meghatározó szerepet játszott a dél-galliai Lerinum (Lérins) szigetén élő monasztikus közösség. A monostorhoz köthető regulák, szabályzat jellegű szövegek családfája a kutatás jelenlegi állása szerint *A négy atya regulája* (*Regula quattuor patrum*, továbbiakban *RIVP*) néven ismert életszabályból nőtt ki, melynek magyar fordítását nemrég adtuk közre.¹ Ezt az ősi regulát több más szabálygyűjtemény követi a sorban, melyek az alapszövegtől egyértelmű függést mutatnak, s a lerinumi szerzetesi közösség történetének és fejlődésének későbbi fázisaiban keletkeztek.

A mű, melynek a kutatók *Az atyák második regulája* (*Secunda regula patrum*, továbbiakban *2RP*) nevet adták, egy rövid szabálygyűjtemény, eredeti címén *Statuta patrum*, az atyák rendelkezéseinek gyűjteménye. A szöveget a kéziratos hagyomány a *RIVP* függelékeként értelmezte: az ismert kéziratok közvetlenül a négy atya regulája után hozzák, önálló kéziratban nem is maradt ránk. A rövid regula – hossza megegyezik az ágostoni *Ordo monasterii*-vel – tartalmilag is számos ponton kapcsolódik a gall szerzetesség ősi szabályzatához: legelső mondatában már a „szent atyák hagyományára”, illetve annak követésére hivatkozik. Mivel a szóban forgó regula – amint azt látni fogjuk – nagy valószínűséggel a lerinumi monostor legelső szabályzatának első, korai revízióját foglalta írásba, kivételesen értékes dokumentumnak tekinthető. Nemcsak a nyugati szerzetesség egyik legkorábbi és legfontosabb közösségének fejlődésébe enged bepillantást, hanem általánosságban egy új szerzetesközösség intézményesülésének folyamatához is hasznos felismerésekkel szolgálhat.

Először a *2RP* szövegének első magyar fordítását adjuk közre, majd formai és tartalmi szempontokra kitérve elemezzük a forrást, végül keletkezésének körülményeire próbálunk fényt deríteni.

1. Fordítás

Az atyák rendelkezései²

Amikor újra összeültünk az Úr Jézus Krisztus nevében (1Kor 5,4), követve az atyák, a szent férfiak hagyományát, úgy láttuk jónak, hogy megfogalmazzuk és írásba foglaljuk azt a regulát, amelyet a monostorban a testvérek előrehaladása érdekében meg kell tartani. Tettük ezt azért, hogy ne hiába kelljen fáradoznunk, s hogy az itteni közösség élén álló, beiktatott szent előjárónak

1 Vö. Baán Izsák: „Egy különös szöveg a nyugati szerzetesség bölcsőjénél: A négy atya regulája (*Regula quattuor patrum*)”, *Sapientiana* 8 (2015/1) 69–83. Jelen tanulmány sokban támaszkodik az ott közölt kutatási eredményekre, a most közreadott szöveg befogadását nagyban segíti az előzmények ismerete.

2 A fordítás a kritikai szöveg alapján készült: ADALBERT DE VOGÜÉ (szerk.): *Les Règles des Saintes Pères I.* (SC 297), Cerf, Paris, 1982, 274–282.

se kelljen kétségek között vívódnia, hanem ahogyan írva van, *legyenek mindnyájan egyetértők, együttérzők, egymást kölcsönösen tisztelők* (vö. Fil 2,2; Róm 12,10), s hogy hűségesen megtartsák mindazt, amit az Úr parancsolt.

(I.) Mindenekelőtt őrizték a szeretetet, az alázatosságot, a türelmet, a szelídséget és a többi erényt, amelyről a szent apostol tanít (vö. Fil 2,2–3; 1Tim 6,11; Ef 4,2), és senki se tartson sajátjának semmit, hanem legyen mindenük közös, ahogyan az Apostolok cselekedeteiben olvassuk (vö. ApCsel 2,44; 4,32).

Akit Isten arra rendelt, hogy előljáró legyen, s akit erre a püspök fel is szentelt, azt féljék és szeressék, s neki az igazság szellemében mindenben engedelmeskedjenek. Hiszen aki arra vetemedne, hogy őt megveti, az az Írás értelmében Istent veti meg: „*Aki titeket hallgat, engem hallgat, s aki titeket megvet, engem vet meg, és azt, aki engem küldött*” (Lk 10,16). Az ő akaratán kívül tehát a testvérek közül senki se tegyen semmit, ne fogadjon el és ne is adjon semmit, s ne is menjen sehová, ha erre kifejezett parancsot nem kapott.

(II.) Tartsák meg azt a szabályt is, hogy egymást hiábavaló beszélgetésekkel ne rombolják, hanem mindenki maradjon meg a munkájánál és csendes elmélkedésénél,³ s gondolataikat egyedül Istenre fordítsák. Amikor a közösség tagjai egybegyűlnek, a fiatalabbak ne beszéljenek, csak ha kérdezik őket. Ha pedig valakinek vigasztaló szavakra volna szüksége, vagy magánjellegű dologban szeretne tanítást kapni, akkor várja ki az ezekre alkalmas időt.

(III.) Ha zarándok érkeznek, semmi más dolguk nincs, mint hogy alázatosan fogadják, és köszöntsék a béke jelével. Ne törődjenek semmi egyébvel, például azzal, hogy honnan jött, miért jött, és mikor áll tovább, s ne is bocsátkozzanak vele beszélgetésbe.

(IV.) Azt a szabályt is meg kell tartani a szerzetesnek, hogy ha valaki idősebb van jelen, vagy olyan, aki a zsoltározásnál megállapított sorrend tekintetében nála előbbre való, akkor semmit ne merészeljen mondani vagy tenni, mert ez annak van fenntartva, aki a közösség imént említett sorrendjében nála előbbre való. Ezt a szabályt még a legapróbb dolgok tekintetében is figyelembe kell venni, de mindenekelőtt az imádságban, a munkában és az esetleges kérdésekre adandó válaszok tekintetében. A sorrendben hátrébb álló csak és kizárólag akkor beszéljen, ha az idősebb testvér egyszerűsége vagy a beszédben való járatlansága miatt átadja neki a szót. Azonban *minden szeretetből történjen* (1Kor 16,14), ne pedig vetélkedésből vagy valamiféle felfuvalkodottságból.

(V.) Az imádságoknak és a zsoltározásnak pedig a már régen megszabott rendjét tartsák meg, s ugyanez vonatkozik a tanulás és a munka idejének beosztására is. Az elmélkedés idejét úgy biztosítsák, hogy a testvérek a harmadik óráig az imádságos olvasásnak szentelhessék magukat, s ez alól csak az jelenthet kivételt, ha az elmélkedés helyett valamilyen súlyos indokból kifolyólag más, mindenkit érintő dologgal kell foglalatoskodniuk. A harmadik órától pedig egészen a kilencedik óráig ki-ki készséges lélekkel a saját munkájával fog-

3 Ez a csendes elmélkedés (*meditem suam*) a Szentírás egyes verseinek félhangos, imádságos ismételtetését jelentette, amint arra lentebb részletesen kitérünk.

lalkozzon, vagy tegye meg azt, amit éppen rábíztak, *zúgolódás és késlekedés nélkül* (Fil 2,15), ahogyan a szent Apostol tanítja.

Ha pedig valaki zúgolódik, vizályt kelt, vagy valamilyen dologban akaratával ellenszegül a kapott parancsnak, akkor méltó büntetést kapjon az előjáró ítélete alapján, s annyi napig zárják ki a közösségből, amennyi arányban van vétkének súlyával, egészen addig, amíg bűnbánatot tartva meg nem alázkodik, és meg nem javul. Aki büntetés alá esik, ne merjen sehová elmenni onnan. Ha pedig valaki a testvérek közül – akár a monostorban lakik, akár a remetecellákban él – egyet ért a kiközösített vétkével, akkor ő is nagyon megérdemli, hogy kiközösítsék.

(VI.) Amikor elhangzik az imádságra szólító jel, mindenki azonnal tegye félre a munkát, amivel foglalatostkodott, mert az imádság elé semmit ne tegyenek. Ha pedig valaki nem így tesz, s nem készséges az imádságra, akkor szégyenszemre legyen kizárva az imateremből. Minden egyes testvér nagy gonddal törekedjen arra, hogy a zsolozsma idején, amikor hosszú ideig kell állva imádkozni, akár nappal, akár éjszaka van, ne lankadjon el, és fölöslegesen ne is járkáljon ki az imáról, hiszen az evangéliumban írva van: *„Szüntelenül kell imádkozni, és nem szabad belefáradni”* (Lk 18,1). Másutt pedig ezt olvassuk: *„Ne gátoljon semmi abban, hogy szüntelenül imádkozz!”* (Sir 18,22). Ha pedig valakit nem a szükség, hanem gyarlóság visz arra, hogy az imádságot ottahagyja, tudja meg, hogy ha rajtakapják, vétkesként ítélet alá fog esni, mert így hanyagsága révén másokat is a bűnre csábít. Amikor pedig mindannyian összejönnek az éjszakai imádságra, tartsák meg azt a szabályt, hogy ha valaki netalán kimenne, mert álmoság telepszik rá, ne kezdjen el beszélgetni, hanem utána azonnal menjen vissza az imára, amelyre összejöttek. Amikor pedig a közösségben felolvasás van, mindenki az Írásokra fordítsa a figyelmét, s mindenki tartsa meg a csendet.

(VII.) Még azt is hozzá kell tennünk, hogy ha egy testvért valamilyen vétség miatt megszidnak vagy megfenyítene, akkor is maradjon meg a béketűrésben, és ne szóljon vissza annak, aki őt feddi. Ehelyett inkább mindenben alázza meg magát az Úr parancsa szerint, mely így szól: *„mert Isten ellenáll a gőgösöknek, az alázatosoknak azonban kegyelmet ad”* (1Pét 5,5), és *„aki magát megalázza, azt felmagasztalják”* (Lk 14,11). Aki pedig a gyakori fenyítés ellenére se javul meg, annak parancsolják meg, hogy az utolsó helyre kerüljön a közösség sorrendjében. Ha pedig még így sem tér jobb belátásra, akkor kezeljék úgy, mintha idegen volna, ahogyan az Úr mondta: *„Tekintsd olyannak, mint egy pogányt vagy vámszedőt”* (Lk 18,17).

Az asztalnál egyébként különösen is ügyeljenek arra, hogy senki ne beszéljen, csak az előjáró vagy az, akit kérdeznek.

Vége az atyák rendelkezéseinek.

2. Formai és tartalmi észrevételek

A szabálygyűjtemény bevezető formulája (*residentibus nobis in unum*) a *RIVP*-hoz hasonlóan zsinati jellegű kölcsönöz a szövegnek: a 4–6. századi Galliából ránk maradt zsinati akták gyakori felütése ez a néhány szó. Ugyanakkor elődjéhez hasonlóan ennek a regulának a szövege sem ad támpontot sem a gyűlés helyével, sem idejével, sem pedig a résztvevők személyével kapcsolatban. Formailag lényegesen különbözik a *RIVP*-től, amennyiben nem egyes szerzetesatyák valós vagy fiktív beszédeit rögzíti írásba, hanem egybeszerkesztett szabályok gyűjteményét tartalmazza, s az egyiptomi hangzású nevek elhagyásával a keleti atmoszféra sem jellemző rá. A többes szám első személyű bevezetés után a rendelkezések személytelen formában követik egymást (leggyakrabban az *observandum est* kifejezéssel), a szöveget nem tagolják alcímek, érezhetően átdolgozott, csiszolt formában kerülnek elénk a gyűlés résztvevőinek gondolatai egy redaktor munkájának gyümölcseként.

A regula bevezető sorainak szóhasználata azonnal kapcsolatot teremt a *RIVP* szövegével, hiszen a *2RP*-nak is ugyanaz a célja, mint elődjének: a testvérek életét elrendező regulát adni (*ordinare regulam*) a szent atyák hagyományának fényében. Ugyanakkor kevésbé ünnepélyes és emelkedett a tónus, a szabályalkotás nem a Szentlélek segítségével hívásával kezdődik, a gyűlés résztvevői a Szentírás tekintélyére sem hivatkoznak explicit módon: Az Úr nevében és az írásokra, valamint a hagyományra támaszkodva, de immár saját, megszilárdult tekintélyükkel rendezik el a közösséget érintő kérdéseket. A közösség, amely számára írásba foglalt regulát adnak, már együtt lakik, a törvénykezés célja nem a közösség egybegyűjtése, mint a korábbi regulában, hanem világos keretek biztosítása a testvérek fejlődéséhez.

Mindjárt a regula elején megjelenik az előljáró, akit a *praepositus* szó jelöl, s azt is megtudjuk, hogy a tisztséget betöltő atya frissen lett beiktatva egy már korábban létező hivatalba. A „ne hiába fáradozzunk” kitétel arra utal, hogy akik a szöveget megfogalmazzák, ugyanazok, akiknek köze van az előljáró beiktatásához, s a hatalom átadása után is gondjuk van a közösségre. Ezzel a mondattal mindjárt az V–VI. századi nyugati szerzetesség kontextusába helyezkedhetünk, ahol különösen jellemző volt a helyi püspökök és a szomszédos apátok felelőssége az egyes monostorok irányában.⁴

Ha azt mondtuk, hogy a regula első néhány mondatát a *RIVP* szelleme itatja át, akkor legalább ennyire szembeötlő, hogy a bevezető végétől új elemként Szent Ágoston regulájának hatása lesz az uralkodó. Az előljáró központi szerepének kiemelése helyett a hangsúly az egyetértésre kerül: ez a tény, valamint a két idevonatkozó szentírási részlet összekapcsolása (Fil 2,2 és Róm 12,10) közvetlen kapcsolatot teremt az ágostoni életszabály szövegével.⁵

A *2RP* számára a szeretet a legfontosabb, ami a közösséget összetartja, s ennek egyik központi megnyilvánulási formája és ismérve a vagyonszolidaritás. Az erre vonatkozó szövegek is szinte szó szerint idézik a hippói püspök életszabályait.⁶ Mindez nagy változást jelent a *RIVP*-hoz képest, melyben meg sem jelent a *caritas* szó: ott az előljárónak adott engedelmesség az, ami a frissen létrejött testvéri közösség kohézióját biztosítani hivatott. Az alapító atyák szövegében a világi javakról való lemondás inkább a tehetséges novíciusok feladata, ami egyúttal a kereszt felvételének konkrét formája és az egyéni

4 Ennek a felelősségnek részletesebb taglalásával találkozunk a száz évvel későbbi Itáliában, Szent Benedek Regulájában is. Vö. *RB* 64,3–6.

5 Szent Ágoston: *Praec.* 1,8.

6 Vö. Szent Ágoston: *Ordo monasterii* 4. „Nemo sibi aliquid vindicet proprium.” Az ApCsel 4,32-re való hivatkozás Ágostonnál: *Praec.* 1,3.

tökéletesedés útja is. Itt, a második regulában a vagyonszövetség ágostoni hatásra az egy szív, egy lélek záloga lesz. Ezt a perspektívaváltást, mely a 2RP legfontosabb ismérve, A. de Vogüé találóan így jellemzi: „Az egyetértés legfőbb ideálja nem változott, de ahelyett, hogy mindezt az első atyák mintájára csak és kizárólag a tekintély tengelye köré rendeződve akarná megvalósítani, a Második Regula mindenekelőtt Ágoston testvéri közösségének projektjéből és a jeruzsálemi ősegyház koinóniájának modelljéből merít.”⁷

Az előjáró szerepére csak ezután tér ki a szöveg. Új elem, hogy az engedelmisség mellett, mely a hagyománynak megfelelően feltétlen és mindenre kiterjedő, a regula fontosnak tartja leszögezni, hogy a testvérek „féljék és szeressék” őt. Hatalmának forrása a 2RP szerint az isteni rendelés és a püspöki beiktatás, felszentelés. Ha a regula lentebb kifejtett datálását (kb. 428) elfogadjuk, akkor az előjáró püspök által történő felszentelésének (*ordinatio*), ennek a tipikusan nyugati jelenségnek minden bizonnyal szövegünkben található a legkorábbi említése.⁸ Fontos kiemelni, hogy a hierarchiával való ilyen összekapcsolódás a szöveg értelmében mégsem jelent alárendeltséget, hanem épp a szerzetesi vezető tekintélyének megerősítését hordozza.

Az erre következő témák sorrendje követi a RIVP második beszédének gondolatmenetét, a csend és a vendégekkel szemben tanúsított diszkréció taglalása után a közösség sorrendje következik. Az őszregulában fellelhető, liturgikus szolgálatokban megjelenő sorrendet a 2RP kiterjeszti a közösség életének más területeire is. A regula szóhasználatában a sorrenden belüli viszonyok jelzésére egyszerre van jelen a pakhómianus szövegek latin fordításából ismert *praecedens* és *sequens*,⁹ de megjelenik már az újításnak tekinthető *senior* és *iunior* szópár is. Erről az újításról tanúskodnak Riez-i Faustus homíliái,¹⁰ ami a regula datálása szempontjából nem elhanyagolható információ.

A 2RP a szerzetesek napirendjének taglalásánál is szorosan követi a RIVP harmadik egységét, mégis új dolgokat tudhatunk meg belőle. Amíg az őszregulában egyáltalán nem volt szó a közösségi liturgiáról, itt „a zsoltározás régen megszabott rendjéről” olvasunk, s emellett megjelenik a csendes, elmélkedő olvasásra elkülönített idő. Az egyiptomi szerzetesi hagyományból ismert az a gyakorlat, hogy a fizikai munka végzése közben a testvérek szentírási verseket ismételtettek. Ezt a félhangos, ismétlésen alapuló imámodot a keleti hagyományban a görög *melete* szó jelöli. A 2RP az éppen csak születő latin szerzetesi irodalom számára keresi a kifejezés megfelelő fordítását, s némi újítással és hezitálással erre a gyakorlatra a *meditandi*, *meditem*, *medite* szavakkal utal. Fontos azonban észrevennünk azt is, hogy a szóban forgó regula ezekkel a szavakkal egyszerre két jól elkülöníthető dolgot jelöl: egyrészt a szentírási szövegek ismételtetésére és tanulására fenntartott, reggeli időben folyó imagyakorlatot, elmélkedő bibliaolvasást, másrészt azt a belső imádságot, ami ennek folyamán a fizikai munka idején folytatódik a szerzetes lelkében, s amelynek védelmében olyannyira fontos a csend megtartása a tevékenységek közben is.¹¹

7 ADALBERT DE VOGÜÉ (szerk.): *Les Règles des Saints Pères I.* (SC 297), i. m., 219.

8 VÖ. KASSIUS HALLINGER: *Regula Benedicti 64 und die Wahlgewohnheiten des 6.-12. Jahrhunderts*, in *Latinität und alte Kirche. Festschrift R. Hanslik*, Wien 1977, 109–130.

9 Pakhómiosz: *Praec.* 63.

10 Eusebius Gallicanus: *Hom.* 38, 5–6; 42,7.

11 A meditáció, biblikus elmélkedés témájának részletes elemzéséhez lásd ADALBERT DE VOGÜÉ: „Les deux fonctions de la méditation dans les règles monastiques anciennes”, *Revue d’histoire de la spiritualité* 51 (1975) 3–16.

A napirend, az időbeosztás tehát sokkal pontosabban követhető a *2RP*-ban, mint elődjében, s ami szintén új információként jelenik meg, hogy fontos közösségi munka érdekében a testvéreknek készen kell állniuk arra, hogy csendes magánimádságukat megrövidítsék. Az a tény, hogy mindjárt ezután a zúgolódásról van szó, s a regula nagy szigorral lép fel ellene, a kritikai szöveg kiadóját és kutatóját, A. de Vogüét arról győzi meg, hogy Lerinumban a regula keletkezésének idejében a Cassianus és Arles-i Caesarius írásai alapján köztudottan hosszú közösségi liturgiák és a sok tennivaló miatt gyakran előfordult, hogy a testvéreknek nem jutott elég idejük az olvasásra és a személyes imádságra. Véleménye szerint ez adhatott okot a zúgolódásra.¹²

Szintén új elemnek tekinthető a Pakhómiosz, Baszileiosz és Cassianus szövegeiben már előzményekkel bíró kiközösítésnek mint a korrekció formájának galliai megjelenése. A *RIVP* végén egy több kéziratból kimaradt függelék található, melyben a felesleges beszéd és a hangos nevetés a szóban forgó szankció tárgya, a törzsszövegben ez a téma nincs jelen. A *2RP* az égi büntetés kilátásba helyezése helyett konkrét büntetéseket nevez meg, ami a zúgolódó és ellenszegülő testvérek osztályrésze lesz. A büntetés kiszabása az előjáró hatásköre. Mindez a közösségi tapasztalat érlelődésének gyümölcse, és a korábbi életszabályhoz képest előrelépésnek tekinthető.

A kiközösítésről szóló bekezdésben, az V. fejezet végén egy fontos és érdekes részletet találunk: a regula büntetéssel sújtja azt, aki pártját fogja a kiközösítetteknek, akár a közösségben, akár a remetecellákban él az illető. Ez az apró részlet arra enged következtetni, hogy a monostor közelében élnek remeték, de nincs nagyobb spirituális tekintélyük, mint a közös életszabálynak vagy az előjárónak. Azért meglepő ez az információ, mert a *RIVP* fő célkitűzése az volt, hogy közösségbe foglalja, egybegyűjtse a szigeten elszórtan élő, nehézségekkel küzdő monachusokat, a remeteség tehát abban a szövegben nem volt opció. A második regulában viszont, ha a lentebb megkísérelt datálás igaz, akkor mintegy húsz évvel később váratlanul újra remeték jelennek meg a közösség holdudvarában. Mivel Lyoni Eucherius tudósítása révén elég pontosan meghatározható a remetecellák megjelenése Lerinumban,¹³ ez a részlet fontos lesz a regula keletkezési idejének meghatározásában is.

A regula végéhez közeledve az imádságról való késés, illetve távolmaradás témája kerül elő. Az ehhez kapcsolódó rendelkezések részletei is azt a már említett teóriát erősítik meg, hogy az V. századi Galliában a kórusima, a zsoltaozás hosszúsága komoly terhet rótt a szerzetesekre, ami alól egyeseknek kísértésük támadt kibújni. A korábbi szerzetesi hagyományból ismert a késés problémája, Pakhómiosz és Cassianus is foglalkozik az imádságra késve érkezők kérdésével,¹⁴ a *2RP* azonban náluk lényegesen szigorúbban rendelkezik, amennyiben nem határozza meg a tűréshatárt: amíg az egyiptomi gyakorlatban például nappal az első zoltár végéig megérkező testvér még nem számít későnek, addig az Atyák második regulája nem tartalmaz ehhez hasonló enyhítést. Lehetséges, hogy a szöveg keletkezésekor akut és új problémáról van szó, erre utalhat a szigor és az a tény is, hogy az imateremből való kizárás feloldásáról, a szükséges elégtételről sem tesz említést a szöveg. Ugyanebben a kontextusban helyezhető el az a pontatlanság, ami a regulát az imádság közben távozókkal kapcsolatban jellemzi: ellenzi az imádság alatti jövés-menést, de mégis mintha kikapukat nyitna ezen a téren, s figyelemre méltó, hogy a jelenséget nem annyira az imádság szempontjából kárhoztatja, hanem a közösség egysége felől közelít, és a másokat zavaró, rossz példa az, amit leginkább problémásnak ítél.

12 VÖ. ADALBERT DE VOGÜÉ (szerk.): *Les Règles des Saintes Pères I.* (SC 297), i. m., 232.

13 LYONI EUCHERIUS: *De laude eremi* 42, PL 50,711b.

14 PAKHÓMIOSZ: *Praec.* 9–10; JOHANNES CASSIANUS: *Inst.* 3,7,1–2.

A szöveget lezáró utolsó bekezdés minden bizonnyal hozzátoldás, amint ezt a szóhasználat is elárulja (*addendum est*). A szakasz függelék jellegét erősíti, hogy részben megismétel korábbi rendelkezéseket, illetve a Szentírás idézésének módja is eltér benne a regula korábbi fejezeteitől. Ez a VII. fejezet egyfajta büntető kódexként értelmezhető, megjelenik benne a büntetések fokozatainak teljes skálája (intés, lefokozás, kiközösítés), s ismét előtérbe kerül a közösség sorrendjének fontossága. A befejezés meglehetősen suta, valószínűleg szintén hozzátoldásról van szó, vagy eredetileg az előző fejezet csendről szóló utolsó soraihoz kapcsolódhatott a záró mondat, s a betoldást eszközöző redaktor így akarta elkerülni, hogy az életszabály a közösségből való kizárás kemény bibliai mondatával érjen véget.

3. A keletkezés körülményei

Mielőtt a szövegben fellelhető információkra fókuszálnánk, s ezek segítségével következtetnénk a 2RP keletkezésének körülményeire, egy külső szövegtenút is segítségül hívhatunk a feladat megoldásában. Gennadius *De viris inlustribus* című művének közepe táján olvasunk arról, hogy egy bizonyos Vigilius diakónus megfogalmazott egy rövid, világos és a szerzetesi élet teljességét magába foglaló regulát (*Vigilius diaconus composuit ex traditione Patrum monachorum regulam, quae in coenobio ad profectum fratrum in conventu legitur, breviato et aperto sermone totius monasticae professionis in se tenentem disciplinam*).¹⁵ Aki ismeri a 2RP bevezetőjének latin szövegét, Gennadius megjegyzését olvasva a szóbeli egyezések miatt azonnal a tanulmányunk tárgyát képező regulára asszociál. Ezt tette A. de Vogüé is, aki meggyőző érvekkel próbálta azonosítani Vigilius reguláját a 2RP-mal.¹⁶ Véleménye szerint Gennadius szeme előtt egy olyan kézirat lehetett, amelyben Vigilius szerepelt szerzőként, s amelyben a 2RP önálló műként, nem pedig a RIVP függelékeként szerepelt. Bár a ránk maradt kéziratok egyike sem tartalmaz utalást a szerzőre, és mindegyike együtt hozza a két regula szövegét, mégis fontos megjegyezni, hogy a 2RP utáni lerinumi szabálygyűjtemények, mint pl. a *Regula Macarii* és a *Regula Orientalis* csak a 2RP-t idézik, a RIVP-ot nem, azaz a két regula külön terjedt, külön olvasták őket. Arra is érdemes felfigyelni Gennadius 480 körül keletkezett művének szövegében, hogy az *in coenobio legitur* állítás általános érvényű, konkrét helymegjelölés nélküli, mintegy úgy is fordíthatnánk, hogy „a monostorokban olvassák”. Mivel ismeretes, hogy a 2RP a korai nyugati szerzetesség különböző centrumaiban olvasott és hatással bíró szöveg volt,¹⁷ ez a félmondat is megerősítheti a Gennadius által említett regulának a 2RP-mal való azonosítását.

Ha ezt az identifikációt megalapozottnak fogadjuk el, akkor Gennadius művének belső felépítése is alapul szolgálhat a regula korának meghatározásában. A szerző ugyanis igyekszik kronológiai sorrendben érinteni a művében felbukkanó szereplőket és témákat. Gennadius a szóban forgó regulára az 51. fejezetben tér ki; az ezt megelőző szakaszokban szereplő személyek, Evagriusz (50.), Eutropius (49.) és Nola Paulinus (48.) a IV–V. század fordulójának jeles alakjai, a 46–47. fejezetekben taglalt esemény, István diakónus ereklyéinek megtalálása pedig 415–416-ra tehető. A regula említése

¹⁵ Gennadius: *De viris inlustribus* 51. PL 58,1088a.

¹⁶ Vö. ADALBERT DE VOGÜÉ: „La Règle de Vigile signalée par Gennade. Essai d'identification”, *Revue Bénédictine* 89 (1979) 217–229.

¹⁷ A 2RP hatástörténetének részletes bemutatásához informatív táblázattal együtt lásd: ADALBERT DE VOGÜÉ: „Les règles cénobitiques d'Occident” in Adalbert de Vogüé: *Autour de saint Benoît*, Bellefontaine, 1975, 15–28.

utáni fejezetek (52–53.) fő témája a nesztorianus vita, s ennek kezdő eseménye Nesztóriosz püspökké választása, ami 428-ban történt. Azaz hogyha Gennadius valóban a *2RP*-ről ír, s kronológiáját megbízhatónak tekintjük, akkor ez a 428-as év volna a *terminus ante quem* regulánk datálása szempontjából.

Ha most mindezek ismeretében azt kezdjük el vizsgálni, hogy mit történt a lerinumi szerzetesközösségben ezekben az években, akkor azzal a regula datálásának szempontjából kiemelkedő jelentőségű ténnyel találkozunk, hogy a 420-as évek közepén a sziget monostorának szent életű alapítóját, Honoratust Arles püspökévé választották, s ezért el kellett hagynia a közösséget. Távozása után az új előljárót, Maximust a területileg illetékes püspök, Leontius iktatta be, aki Fréjus-ben székelt. Mindez 426-ban vagy 427-ben következett be. Ezeknek az eseményeknek a fényében adja magát a hipotézis, mely szerint a *2RP* a közösség első regulájának revíziója lehet, amelyre az előljárováltás szolgáltatott apropót. Hiszen egyrészt a *2RP* sokat átvesz a *RIVP*-ből, mintegy annak a folytatása, stílusában és tartalmában is ugyanarra a hagyományra utal, másrészt pedig úgy beszél a közösség előljárájáról, mint akit nemrég iktatott be a püspök. Erre pedig Lerinumban elsőként az alapító távozása után, 427 körül került sor.

Hasonló előljárováltásról tudunk még Lerinumból néhány évvel későbből is, hiszen Maximus is elődje sorsában osztozott, amikor őt is püspöki rangra emelték 433-434-ben. A regula keletkezése akár kapcsolódhatna ehhez a váltáshoz is, amikor Faustus, a későbbi Riez-i püspök vette át a közösség irányítását. Ez ellen a késői keletkezés ellen szól azonban a regula szóhasználata az előljáró megnevezésével kapcsolatban. A *praepositus* szó használata, amint azt A. de Vogüé kifejti,¹⁸ a 420-as években is igen régies, már-már archaizmusnak számít, a 430-as években pedig már alig elgondolható a hozzá való ragaszkodás. A Galliához köthető források ebben a korban mind a keletről, Cassianus közvetítésével elterjedt *abbas*, azaz *apát* kifejezéssel jelölik a közösségek vezetőit. A 420-as években még magyarázható ez a terminológia azzal, hogy a *2RP* a *RIVP* eredeti, körülíró szóhasználatához (*id qui praeest*) igazodik, amikor az előljárót nem az újonnan elterjedt terminussal, hanem a régiesen hangzó *praepositus* kifejezéssel nevezi meg.

A regula egy már említett, fontos és árulkodó megjegyzése a közösség mellett élő remetékre, remetecellákra való utalás az V. fejezet végén. Éppen a feltételezett keletkezési időpont körül, 428-ban írja Lyoni Eucherius, hogy az „öregesek a különálló celláikkal bevezették az egyiptomi atyák életmódját Lerinumban”.¹⁹ Az Eucherius mondatában szereplő *nunc* időhatározó arra utal, hogy friss dologról van szó. Ha így van, akkor Maximus beiktatásakor a remetecellák már jelen vannak, úgyhogy valószínűleg Honoratus, az alapító apát szolgálatának vége felé engedélyezte ezt a gyakorlatot. Tehát ez az utalás is a feltételezett keletkezési dátumot erősíti meg.

Ha a *2RP* a 428-as változásokhoz kötődik és Lerinumban született, akkor már csak arra a kérdésre keressük a választ, hogy ki a szerzője. Amint láttuk, Gennadius egy bizonyos Vigiliusnak tulajdonítja. Ezzel szemben a ránk maradt szöveg bevezetője többes számban fogalmaz, mintha egy gyűlés, szinódus döntéseit tartalmazná a szerzőre való utalás nélkül, azaz a regula kollektív és anonim munkaként mutatkozik be. Mindazonáltal a két állítás nem zárja ki egymást. Az összejövétel anyagát valaki formába öntötte, lejegyezte, átdolgozta. Ezt a redaktort tisztelhetjük esetleg Vigilius diakónusban. Kik lehettek még jelen? Ebben a kérdésben természetesen csak találgatásokra bocsátkozhatunk. A. de Vogüé úgy képzei, hogy a régi és az új előljáró, azaz Honoratus és Maximus, a helyi püspök, Fréjus-i Leontius és az alapító immár nagyon idős lelki atyja,

18 ADALBERT DE VOGÜÉ (szerk.): *Les Règles des Saintes Pères I.* (SC 297), i. m., 252–253.

19 LYONI EUCHERIUS: *De laude eremi* 42, PL 50,711b.

Caprasius vannak jelen. Ez azt jelentené, hogy a *2RP* úgy születik, hogy ugyanazok, akik Lerinum alapításakor megfogalmazták a közösség alapszabályát (*RIVP*), húsz évvel később előveszik ezt az első regulát, és kiegészülve az új előljárával az új helyzetre alkalmazzák azt. Az összejövétel jegyzője lehetett Vigilius – széles körben elterjedt név az antikvitásban –, aki vagy a szerzetesközösséghez tartozott, s klerikusi minősége miatt kitüntetett helye folytán vett részt a tanácskozáson, vagy a püspök hozta magával mintegy titkáráként a szerzetesekkel való találkozásra. A regula szövege alapján megállapítható, hogy a redaktor olyan valaki volt, aki figyelemmel kísérte a szerzetesi élethez kötődő terminológia fejlődését, bátran alkalmaz viszonylag új keletű szavakat is, s a *RIVP*-hoz képest gondozottabb, igényesebb szöveget hagyott az utókorra.

4. Konklúzió

Összefoglalva megalapozottnak tűnik azt állítani, hogy a *2RP* Kr. u. 426-428 között született Lerinumban, és a fiatal szerzetesközösség életét húsz évvel korábban elrendező *RIVP* első revízióját tartalmazza. A regula megerősíti az eredeti szabályzatot, több mindent átvesz belőle, de arról is tanúskodik, hogy a közösség életében új hangsúlyok jelentek meg, és ez a fejlődés az életalakításban is tükröződik.

A regulában az első soroktól kezdve tapasztalható a kölcsönös testvéri kapcsolatok fontossága, amiről a *RIVP* alig szólt valamit. Nem elég engedelmisségben az előljárónak való alávetettségben élni, a közösség tagjainak az egyetértés, a kölcsönös tisztelet és szeretet révén egymással is kapcsolatban kell lenniük. A *2RP* legfontosabb üzenete, az új „program”, amely a közösség életét meghatározza – bármennyire banálisan hangzik is – a *caritas*, a testvéri szeretet. A *RIVP* hangsúlyosan hierarchikus, engedelmeségen alapuló és tekintélyközpontú közösségképe helyett a 420-as évek végén a lerinumi monostor spiritualitásának középpontjába Ágoston életszabályainak hatására a vagyonszövetségben megélt szeretet kerül.

Az előljáró szerepe megváltozik. Már nem ő egyedül az egység megteremtője, sokkal inkább Isten akaratának képviselője a testvérek közösségében, akinek a tanítás révén van tekintélye. A regula elején megjelenő *praepositus* később alig tűnik fel a szövegben, ugyanakkor egyre fontosabb lesz az életszabály, a regula tekintélye, mely mintegy ellenpontozza az előljáró hatalmát. A *RIVP* még csak az előljárónak való alávetettségre tért ki, a *2RP* már az iránta érzett félelemtől és szeretetről is szót ejt. A szöveg egy olyan pillanatban született, amikor a közösség karizmatikus alapítója eltávozik, a kezdetek, az alapítás ideje lezárul. Aki utána jön, nem kisebb tekintély, de hatalma szabályozottabb, pontosabban körülhatárolt. Az új előljáró érkezése lehetőséget ad a felülvizsgálatra, a változások tudomásul vételére és törvényi szabályozására.

Vannak olyan, a közösség életét érintő viszonylag új témák, amelyek már a *RIVP*-ban is megjelentek, de még csak betoldásként vagy rövid utalásként, az új regulában viszont már fontos kérdésekké válnak. Ilyen a közösség sorrendje és a büntető rendelkezések témaköre. Megnövekszik a csend megtartásának jelentősége is. A *2RP* új információkat szolgáltat az ősi és problémákat felvető liturgikus renddel és a napirenddel kapcsolatban (hosszú zsoltosma, késések, túl sok tennivaló a személyes imaidő rovására). Ezenkívül utalást tesz a remetecellák intézményére, mely a keleti hatások folytatódásának fontos tanúja Lerinumban. A remeték jelenléte a közösség számára bizonyára inspirációt jelentett, ugyanakkor a kontextusból kiderül, hogy a testvérek egysége szempontjából veszélyforrás is lehetett. Végül meg kell említenünk egy kiáltó hiányt: a *2RP*-ban az előljáró mellett nincsen említés más funkciókról. A *RIVP*-ban még volt szó a vendég-

fogadás felelőséről, az apát helyetteséről, munkavezetőről, a revideált életszabályban azonban ezekre nincsen utalás. A hatalomnak ez a központosítása nem ismeretlen a korabeli Galliában, mégis meglepő, hogy amikor Cassianus szerint a regula keletkezésének idejében a lerinumi közösség testvérek nagy tömegét tudta soraiban,²⁰ a létszám növekedésével a hatalom megosztásának, a szolgálatok delegálásának rendszere nem fejlődött tovább.

Lerinum első évtizedeinek belső útja tehát a regulák elemzésének fényében az engedelmesség kizárólagosságától a testvéri szeretet felé, a karizmatikus vezetéstől és spirituális lendülettől az élet és napirend pontosabb szabályozása, az írott regula tekintélyének növekedése felé vezetett. A felismerés történeti értékén túl általános szerzetesi tanítást is hordoz magában. Száz évvel később például Közép-Itáliában hasonló dolog történik, amikor Benedek a *Regula Magistri* szövegét átalakítva a testvéri szeretet hangsúlyozásával megfogalmazza saját reguláját. És hasonló folyamat játszódik le manapság is ott, ahol egy karizmatikus vezető által alapított szerzetesközösségben a vezető halála vagy távozása után a közösség a karizma megmaradásán, a közösség egységének megőrzésén fáradozik.

20Vö. JOHANNES CASSIANUS: *Conl.* 11. Praef. 1. „Honoratus ingenti fratrum coenobio praesidens.”